

УДК 35.08:331.108

Формування професійної ідентичності посадових осіб Прикордонної служби України

М.О. МАЛАНЧІЙ

Національна академія державної прикордонної служби України
ім. Б. Хмельницького, м. Хмельницький, Україна,
E-mail: malanchiy_nikolay@mail.ru

Авторське резюме

У статті аналізуються контексти формування професійної ідентичності посадових осіб Прикордонної служби України, досліджуються теоретичні та практичні підходи до формування професійної ідентичності, розглядаються умови служби на кордоні. Характер та інтенсивність формування професійної ідентичності посадових осіб прикордонної служби визначається соціальним середовищем та особливостями професійної діяльності. Отже, спираючись на принцип діяльнісного підходу, можна розглядати її як відносно самостійний чинник, оскільки професійна ідентичність особи залежить від змісту діяльності і формується тільки під час її здійснення. Робиться висновок про те, що не лише об'єктивні і суб'єктивні чинники детермінують зміст існуючих якостей посадової особи прикордонної служби. Ці чинники також визначають зміст і ефективність процесу формування необхідних якостей, інтенсивність формування професійної ідентичності.

Ключові слова: прикордонна служба, посадова особа, держава, особистість, державна служба, професійна ідентичність.

Formation of professional identity of Border Guard Service of Ukraine officers

M.O. MALANCHII

National academy of state border guard service of Ukraine by B. Khmelnytsky,
Khmelnytskyi, Ukraine, E-mail: malanchiy_nikolay@mail.ru

Abstract

This article analyzes the context of professional identity development of the Border Guard Service of Ukraine officers, considers the theoretical and practical approaches to the formation of professional identity, examines of service on the border conditions. The nature and intensity of the professional identity formation of border guard service officers determined the social environment and characteristics of the professional activities. Professional identity of a person depends on the content and activities and forms only during its implementation. Therefore, based on the principle active approach, professional identity can be considered as a relatively independent factor. It is concluded that not only objective and subjective factors determine the contents of the existing qualities of the border guard services officers. These factors also determine the content and effectiveness of necessary qualities formation, and intensity of professional identity formation.

Keywords: Border Service, an official government, individual, public service, professional identity.

Постановка проблеми. Трагічні події, що відбуваються останнім часом в Україні, актуалізують проблему професійної компетентності і згуртованості, необхідність високого рівня професійної ідентичності посадових осіб Державної Прикордонної служби України.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретичну базу дослідження можна розділити на декілька груп. По-перше, це нечисленні наукові праці, в яких досліджуються різні аспекти професійної діяльності посадових осіб Державної Прикордонної служби України,

© М.О. Маланчій, 2014

зокрема питання професійної діяльності та особливостей проходження служби (С.О.Філіппов, В.М.Серватюк, Д.В. Іщенко, О.М. Щепетков), професійної компетентності (О.Ю. Андрущук, С.В. Чернова, О.В. Торічний, О. Бец, М.М. Козяр, Н.М.Усачик, І.В. Порхун, І.В. Толок), етичного виховання (Д.В. Іщенко, Н.В.Петренко, В.І. Царенко, І.Я. Криворучко, А.В. Катковський), професійної культури (С.Я. Білявець, О.В. Віденко), професійної підготовки (В.А.Балашов, О.В. Діденко, М.М. Козяр, Т.В. Вербанова, В.С. Полюк, Д.А. Купрієнко, О.Л.Луцький, І.С. Катеринчук, В.Ю. Мазур, Ю.Б. Івашков, О. Лігоцький, О.В.Діденко, А.В. Балендр, А.В. Галімов, І.Я. Криворучко), особистісного та професійного розвитку (С.М.Будник, Є.М. Потапчик, В.О. Торічний, І.Е.Ковальська, Р.О. Ковальчук, І.Я. Криворучко, І.Е. Ковальська), управління персоналом (М.М. Литвин, В. Ф. Сторожук, О.Г. Трембовецький, В.В.Половніков, Д.А. Карпілянський, Д. В. Хруст, В.В. Залож, А.В. Коляденко, С.М. Заболотний, О.Ю. Андрущук, І.М. Міщук, І.С. Катеринчук, В.Ю. Мазур, Ю.Б. Івашков). При цьому слід мати на увазі, що значна частина науковців працюють у режимі державної таємниці. В науковій галузі «Державне управління» проблематика професійної діяльності посадових осіб Прикордонної служби України висвітлювалась у роботах А.С. Сіцінського та М.А.Литвина.

Метою дослідження є теоретичний аналіз умов і чинників формування професійної ідентичності посадових осіб Прикордонної служби.

Виклад основного матеріалу. Формування професійної ідентичності посадової особи прикордонної служби обумовлюється зовнішнім, соціокультурним та внутрішнім, професійним контекстом та дією низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. Об'єктивні чинники умовно можна поділити на чотири групи: глобальні, загальні, локальні і специфічні. Перші дві групи чинників складають зовнішній, наступні – внутрішній контекст формування професійної ідентичності.

Глобальні чинники формуються під впливом світових політичних, економічних, соціальних і духовних процесів. Загальні чинники обумовлюються розвитком конкретної держави та характером суспільних відносин у конкретному суспільстві. Локальні чинники формуються в залежності від особливостей проходження служби в прикордонних військах України та визначаються особливостями інституціонального розвитку Державної Прикордонної служби. Специфічні чинники обумовлені дією мікроінститутів – сім'ї, референтної групи, військового колективу.

Характер та інтенсивність формування професійної ідентичності посадових осіб прикордонної служби визначається соціальним середовищем та особливостями професійної діяльності. Отже, спираючись на принцип діяльнісного підходу, можна розглядати її як відносно самостійний чинник, оскільки професійна ідентичність особи залежить від змісту діяльності і формується тільки в ході її здійснення. Зміни, що відбуваються сьогодні в світі, нашому суспільстві, реформування Прикордонної служби, викликають потребу в аналізі суб'єктивних і об'єктивних чинників, які обумовлюють формування професійної ідентичності прикордонників. Глобальні чинники, впливаючи на всі сфери суспільного життя, істотним чином визначають стан національної безпеки України, складовою частиною якої є прикордонна безпека. А проблеми гарантування безпеки держави в прикордонній сфері обумовлюють функціональне навантаження прикордонної служби. Соціальне макросередовище є найважливішим чинником формування професійної ідентичності посадової особи прикордонної служби.

Важливу роль під час ідентифікації особистості, в тому числі і професійної, відіграють економічні інститути суспільства, оскільки соціальні цінності за своєю специфічною формою спрямовані на забезпечення загального блага, на всебічний розвиток особистості, створення всього необхідного для життя людини, як головної цінності і мети розвитку. Матеріальні передумови для цього

мають бути створені у сфері економіки. Зміни, що відбуваються в економічній сфері українського суспільства, здійснюють амбівалентний вплив на морально-психологічний стан суспільства і особистості. З одного боку, переорієнтація економіки на задоволення, в першу чергу, матеріальних потреб людини, виробництво товарів народного споживання, заходи, що приймаються до забезпечення економічної свободи, обумовлюють потребу людей в таких якостях як ініціативність, самостійність, діловитість, почуття власної гідності і стимулюють їх розвиток. З другого боку, зміни, що відбуваються, негативно відображаються на соціальному самопочутті людей. Ринкові перетворення, супроводжувані стрімкою соціальною диференціацією, викликають розбалансування суспільних і особистих інтересів, прояву заздрості в одних і відчуття переваги, елітарності в інших. У засобах масової інформації простежується думка про те, що в умовах ринку найважливішою є здатність людей самостійно вирішувати свої проблеми, не чекаючи допомоги від держави, уміння спиратися лише на власні сили. Безумовно, що ці гасла і їх перетворення детермінують потребу в таких якостях особи, як самостійність, заповзятливість, ініціативність, розторопність і ін. Разом з тим, вони приводять до появи і розвитку негативних властивостей: егоїзму, виверткості, брехливості, спритності, користолюбства і не сприяють формуванню соціально-необхідних позитивних якостей: колективізму, товариства, альтруїзму, безкорисливості.

Все це значною мірою відображається і на соціально-психологічному стані особового складу Прикордонної служби. Кризові явища в економіці детермінують низький матеріальний рівень життя офіцерів, побутову невлаштованість, недостатнє матеріальне стимулювання службової діяльності.

Прямим продовженням економічних відносин є відносини соціальні. Відношення суспільства до особи виражається в таких поняттях, як гуманізм, людяність, що означають, що людина, її благо виступають для суспільства кін-

цевою метою («все для людини»). Справедливість – міра гуманності. Суть цього заходу – в еквівалентному ставленні суспільства до людей, соціальних груп з урахуванням їх рівності і нерівності. Чим гармонійніше можуть за даних умов поєднуватися рівність і нерівність як моменти справедливості, тим вона досконаліша, вища. Принципи милосердя, справедливості, підтримки тих верств, які особливо її потребують (дітей, молоді, людей похилого віку, багатодітних і неповних сімей і т.д.) вселяють певний оптимізм і сприяють формуванню багатьох позитивних якостей. Проте часто декларативний характер проголошених принципів негативно відображається на суспільній свідомості. Слабкість економіки, нерозторопність державних органів, бюрократизм чиновників – основні причини того, що вказані принципи не впроваджуються в життя [2].

Вельми поширені і живучі такі явища, як нелюдяність, несправедливість, лицемірство, несумлінне відношення до праці, крадіжка і розкрадання, відомчий егоїзм і т.д., які тісно пов'язані з негативними явищами, що мають місце в соціальному житті. Одні з них – абсолютизація інтересів держави, виробництва в збиток інтересам задоволення потреб людей, «залишковий» принцип вирішення соціальних питань, з чим пов'язана тенденція перетворення виробництва в самоціль, а людини – лише в засіб, в «гвинтик» економічної машини. До інших негативних чинників можна віднести: командний стиль управління, бюрократизм, що породжують відчуження працівників від виробництва, від результатів своєї праці, втрату етичних ідеалів, ослаблення моральних стимулів до праці. Ті зміни, які відбуваються останнім часом в соціальному середовищі, не перешкоджають, а іноді і каталізують негативний вплив на морально-психологічний стан населення. З одного боку, пропагуються загальнолюдські етичні норми людського співіснування, а з іншого, в реальному житті люди постійно стикаються з лицемірством, збагаченням одних і зубожінням інших, несправедливістю, соці-

альною незахищеністю багатьох верств населення, в тому числі і військово-службовців. Складнощі в соціальній сфері, соціальний статус і реальне матеріальне становище військовослужбовців і членів їх сімей негативно позначаються на моральному стані офіцерського складу, породжують деколи песимізм, невпевненість у завтрашньому дні і негативно впливають на їх професійну ідентифікацію [4].

Грошове утримання посадових осіб Прикордонної служби не відповідає рівню відповідальності і складності їх професійної діяльності. З кожним роком загострюється житлова проблема. Зараз кожна п'ята сім'я прикордонників не має квартири або потребує поліпшення житлових умов. Зростає кількість сімей прикордонників, вимушених наймати тимчасові житлові приміщення і нести при цьому витрати, які в великих населених пунктах не покриваються встановленою компенсацією.

Бюджетні асигнування на оплату транспортних послуг, речове забезпечення, придбання медикаментів і інших матеріальних засобів не в змозі забезпечити поточне утримання прикордонних органів і військ, а також повне і своєчасне задоволення потреб військовослужбовців.

Труднощі соціального плану ведуть до загострення морально-психологічної обстановки у військових колективах і сім'ях прикордонників. Через них звільнилися багато висококваліфікованих офіцерів. Це неминуче негативно впливає на охорону державного кордону України. Таким чином, реальне матеріальне і соціально-економічне становище сімей посадових осіб прикордонної служби залишається складним.

Проте, незважаючи на серйозні труднощі, переважна більшість прикордонників з честю виконує свій військовий обов'язок. Їх ратна праця, самовідданість, воля і довготерпіння багато в чому допомагають вирішувати багатоманітні завдання забезпечення безпеки державного кордону. А в результаті Прикордонна служба, виконуючи покладені на неї завдання по охороні державного кордо-

ну, допомагає створювати умови для стабілізації ситуації в Україні.

Політичний чинник, який відображає відносини між великими групами людей, їх відношення до держави і діяльність самої держави, істотним чином обумовлює формування професійної ідентичності посадових осіб Прикордонної служби. Багато змін, що відбуваються сьогодні у сфері політики, сприяють формуванню соціально значущих якостей людей. Серед них курс на демократизацію і гласність суспільного життя, створення правової держави, головною характеристикою якої є забезпечення верховенства закону.

Важливим чинником формування професійної ідентичності державних службовців, у тому числі і посадових осіб Прикордонної служби, є духовне життя суспільства, яке є сферою функціонування різних форм суспільної свідомості, культури, світогляду, освіти і виховання.

Як відомо, одним з головних завдань суспільних реформ була деідеологізація. Передбачалося, що ринок з відповідними йому ліберальними цінностями заповнить пустку, що утворилася в свідомості людей. Проте цього не відбулося. Навпаки, на розвалинах ідеології «розвиненого соціалізму», в думках і душах більшості українців поселилися ідеологічна плутанина і страх перед майбутнім. Поруйнувавши одну державну ідеологію, ми не знайшли іншої. А без суспільної ідеї, що враховує психологію, історичний досвід, глибинні сподівання і прагнення громадян, держава – все одно, що корабель без керма і вітрил.

Українське суспільство все більше підходить до розуміння того, що життєздатна держава неможлива без життєздатної ідеології, без віри нації в цю ідеологію, без довіри до тих, хто її втілює. Для озброєних захисників кордонів Вітчизни такий підхід до проблеми особливо близький. Український солдат ніколи не йшов у бій з ворогами Вітчизни за гроші або інші матеріальні блага. За гроші, навіть великі, жодна людина своє життя на вітар Вітчизни не покладе і при виникненні реальної небезпеки або

побіжить з поля бою, або вважатиме за краще здатися в полон. І лише людина, яка беззавітно любить свій народ і свою Вітчизну, натхненна ясною і зрозумілою всім ідеєю, здатна на мужні і рішучі дії в бою, на самопожертву. Історичний досвід розвитку світових цивілізацій свідчить про те, що без патріотизму – як державної ідеології і політики, без державно-патріотичного виховання громадян не могла добитися успіху жодна країна.

Тому зрозуміло, що до системи професійних цінностей посадових осіб Прикордонної служби, як елемента їх професійної ідентичності, мають бути включені патріотичні цінності. Актуальність формування державно-патріотичних якостей в структурі професійної компетентності посадових осіб Прикордонної служби обумовлена складними процесами будівництва і реформування військової організації держави, спеціальних служб, у тому числі прикордонної. І тут також не обійтися без духовно-етичної складової службово-бойової діяльності прикордонних органів і військ, яка заснована на таких фундаментальних цінностях, як державність, духовність, патріотизм. Сьогодні для прикордонника бути патріотом – означає одночасно бути людиною духовною, професійно підготовленою, вірною своєму конституційному і військовому обов'язку, надійним вартовим прикордонних рубежів своєї Вітчизни.

Духовне життя суспільства знаходиться в тісному взаємозв'язку з економічними, соціальними і політичними умовами, розглянутими вище. Найважливішою складовою цієї сфери є моральність. Звідси ефективність процесу формування всіх видів соціальної ідентичності, в тому числі і професійної, визначаються існуючими ідеалами, цінностями, нормами моралі [3, с.90].

Існуючі особливості духовної сфери суперечать одвічно українським цінностям, що складали у минулому сутнісні риси нашої національної ідеї і, перш за все, таким як любов до своєї армії і поважане відношення до захисників Вітчизни, шанування традицій військової

доблесті і слави українців, громадянськість і ін. Безкорисливе військове служіння Батьківщині в усі часи цінувалося в народі. У недавньому радянському минулому чоловік, що не служив в армії, для оточуючих був об'єктом насмішок. Інша справа зараз. В умовах гострого дефіциту призовних ресурсів у нашій країні законодавчо передбачено згідно з Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про загальний військовий обов'язок і військову службу» від 04.04.2006 № 3597-IV 27 життєвих ситуацій, що дає право на відтермінування строкової військової служби. У Законі СРСР «Про загальний військовий обов'язок» їх було всього 11, а в країнах Західної Європи – в середньому 4,6, в Російській Федерації – 21, в Республіці Білорусь – 6 [4].

За даними соціологічних досліджень, однією з найгостріших проблем, що турбують військовослужбовців Прикордонної служби, є низький престиж військової служби в сучасному суспільстві. Продовжує знижуватися мотивація добросовісного виконання військового обов'язку всіма категоріями військовослужбовців. Наростають процеси внутрішнього відчуження значної частини офіцерського складу від належності до військової організації держави, до Прикордонної служби і пошук інших способів і форм життєдіяльності, що свідчить про низьку професійну ідентифікацію. Свідомо долати труднощі і позбавлення військової служби, приносити свої фізичні і духовні сили в жертву Вітчизні і державі стає з кожним роком все меншою чеснотою серед офіцерського складу, особливо серед молодих офіцерів. 84% респондентів у ході проведеного автором дослідження відзначили, що падіння престижу військової служби є найзначнішим чинником, що негативно впливає на морально-психологічні якості прикордонника і процес формування професійної ідентичності.

Негативні тенденції в розглянутих сферах суспільного життя впливають на духовний стан особового складу Прикордонної служби. Зниження престижу військової служби в суспільстві, погір-

шення соціально-побутових умов життя кадрових військових, відсутність упевненості в завтрашньому дні приводять до зміни професійної ідентичності прикордонників. Частина з них після закінчення навчальних закладів не прибуває до місця служби, відмовляється від її продовження. Сотні молодих офіцерів звільняються з військ у зв'язку з небажанням служити.

В цілому ж духовно-ціннісні орієнтації більшості посадових осіб прикордонної служби, їх соціально-професійні якості, що формуються під впливом об'єктивних чинників, можна охарактеризувати таким чином:

По-перше, стан освіченості і вихованості значної частини особового складу Прикордонної служби сьогодні в основному забезпечують боеготовність, порядок і дисципліну в їх органах і військах. За визнанням низки представників громадськості і військового керівництва, багато з того, що робиться зараз для забезпечення надійної охорони кордону, тримається на високій духовній відповідальності людей у військовій формі, їх вірності конституційному обов'язку, ентузіазмі, істинному патріотизмі і громадянськості. Ці духовні якості є тією основою, яка продовжує забезпечувати згуртованість, активність і керованість особового складу, незважаючи на те, що більшість прикордонників несе службу у важких умовах, на межі своїх моральних і психічних можливостей.

По-друге, як певна позитивна домінанта в свідомості і світогляді більшої частини прикордонників залишається орієнтація на громадянський мир, загальнонаціональну згоду, суспільно-політичну стабільність. Вони меншою мірою, ніж інші соціальні групи і верстви населення, зорієнтовані на «агресивну поведінку і вчинки» в суспільстві навіть за наявності у них широкої варіативності індивідуальних думок, позицій, точок зору і переконань, а також зброї. Діяльністю по реалізації прикордонної політики держави, нейтральним відношенням до різних загальнополітичних подій і процесів, політичних партій, рухів і союзів прикордонники сьогодні багато в

чому реалізують у суспільстві свою стабілізуючу роль.

По-третє, в прикордонних органах і військах сьогодні в наявності найширша палітра полярних, незіставних і неузгоджених оцінок і думок. І разом з цим слід визнати, що в наявності відсутність гострої духовної конфліктності у військових колективах серед різних категорій прикордонників. Прикордонники більшою мірою реалізують можливість до саморегуляції і самовідчуження відносно дії різного роду дестабілізуючих чинників.

Розглядаючи внутрішній контекст формування професійної ідентичності, слід зазначити, що локальними чинниками формування професійної ідентичності прикордонників є: особливості службово-бойової діяльності прикордонних органів і військ; морально-психологічна, кадрова, матеріально-технічна ситуація, що складається в Прикордонній службі; певні способи життєдіяльності прикордонників, з властивим їм суворим порядком, особливими службовими ритмами, чіткою регламентацією всього устрою життя; система навчально-виховної роботи.

Напруженість у службовій діяльності не тільки вимагає від особового складу високого професіоналізму, але й сприяє формуванню таких соціальних якостей, як самовідданість, стійкість, ініціативність, рішучість, товариство. Досліджуючи проблеми етичного виховання воїнів-прикордонників, І.Л. Котов сформулював поняття «потенціал етичної дії службово-бойової діяльності прикордонних військ» [1].

Постійні процеси «перебудов», що відбувалися в суспільстві в 90-х роках ХХ століття, проектувалися і на Прикордонну службу. Її трансформація у спеціальну державну службу означає поступове перетворення Прикордонної служби в якісно новий спеціальний інститут. В ході цього процесу вона набуває тих рис, які дозволяють їй по-новому впливати на свідомість і поведінку особового складу. До основних рис, що характеризують нові можливості, що формують особистість прикордон-

ника, належать:

- демілітаризація Прикордонної служби, її протидія загрозам, небезпекам і ризикам переважно невійськової спрямованості;

- диференційований перехід на певних ділянках кордону від військової охорони до оперативного прикриття;

- посилення цивільного компоненту в освіті і вихованні офіцерів;

- зміцнення зв'язків прикордонного відомства з інститутами громадянського суспільства тощо.

До локальних чинників належать і існуючий устрій життя, традиції, що склалися, духовні цінності прикордонної служби. Разом з тим в устрої життя прикордонних органів є й аспекти, що ускладнюють формування професійних цінностей. Наприклад, у принципі єдиноначальності, який є стрижневим для військової організації, є можливість для зловживання владою, суб'єктивізму з боку командира-єдиноначальника.

Порушення принципу соціальної справедливості, який є одним з важливих джерел суперечностей в прикордонних колективах, негативно позначається на морально-психологічному стані особового складу. До них можна віднести, наприклад, несправедливий, на думку деяких опитаних, порядок проходження служби; факти корупції і протекціонізму, деколи відверто недержавний підхід до рішення багатьох кадрових питань, зв'язаних, перш за все, із звільненням офіцерів у запас, службовим зростанням, розподілом матеріальних благ. А це, у свою чергу, приводить до зниження значення для кадрових прикордонників службової кар'єри як засобу здійснення своїх життєво важливих цілей і падінню престижності офіцерської праці. Таким чином, йдеться про суперечність між сталими уявленнями офіцерів про своє положення в суспільстві, рівнем соціальних очікувань і погіршенням їх соціального статусу, неможливістю досягнення своїх життєвих цілей, запитів і потреб.

Ці та інші моменти створюють передумови до загострення суперечностей формування соціально значущих якос-

тей особового складу, незадоволеності своїм положенням в суспільстві, психологічному дискомфорту, соціальної апатії, що деколи породжує їх байдуже відношення до вирішення службових завдань. Локальні об'єктивні чинники носять, таким чином, суперечливий характер.

Величезною силою впливу на формування професійної ідентичності володіє військовий колектив, бо людина не може нормально існувати поза спілкуванням з собі подібними. Відчуття належності до якоїсь групи, як говорять учені, ідентифікації з нею, настільки важливо для особи, що необхідно забезпечити «єднання», яке багато в чому визначає її поведінку. Для неї дуже важливо позитивне відношення оточуючих. Вона (особа) часом навіть непомітно для себе стає на позиції колективу, погоджується з ними, вважає для себе єдиними. У спільній діяльності виробляються загальні погляди на життя, складається громадська думка. Вступаючи у вже існуючий колектив, людина стикається зі сформованим морально-психологічним кліматом, з певними соціальними установками і навіть якщо вона і не сприймає їх, то не зважати на їх існування не може.

Висновок. Зміст професійної ідентичності прикордонника не визначається автоматично розглянутими вище об'єктивними чинниками. Велику роль при цьому виконує суб'єктивний чинник. Взаємодія між особою і соціальним середовищем здійснюється двопланово. З одного боку, особа є результатом розвитку конкретно-історичних відносин, що індивідуалізується, а з іншого – вона є творчим суб'єктом, який не тільки переробляє «зовнішнє», «соціальне», в «особисте», але і вносить щось «від себе самого» в соціальне і в свій внутрішній світ.

Об'єктивні і суб'єктивні чинники не тільки детермінують зміст існуючих і належних якостей посадової особи прикордонної служби. Вони також визначають зміст і ефективність процесу формування необхідних якостей, інтенсивність формування професійної ідентичності.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Котов И.Л. Нравственный облик пограничника / И.Л. Котов // Вестник границы. – 1989. – № 9. – С. 55–67.
2. Лукашевич Н. П. Социология воспитания. Краткий курс лекций / Н.П. Лукашевич. – К.: МАУП, 1996. – 320 с.
3. Харчев А. Г. Социология воспитания / А.Г.Харчев. – М.: Политиздат, 1990. – 394 с.
4. Чернавин Ю.А. Социальный статус военнослужащего (социально-философская концепция) / Ю.А. Чернавин. – М: ВУ, 1997. – С. 53–56.

REFERENCES:

1. *Kotov I.L. Nравstvennyiy oblik pogranychnika (Ethos border guard). Vestnik granitsyi. 1989. № 9. P. 55–67.*
2. *Lukashevich N. P. Sotsiologiya vospitaniya. Kratkiy kurs lektsiy (Sociology of education. Short course of lectures). K.: MAUP, 1996. 320 p.*
3. *Harchev A. G. Sotsiologiya vospitaniya (Sociology of education). M.: Politizdat, 1990. 394 p.*
4. *Chernavin Yu.A. Sotsialnyiy status voennosluzhaschego (sotsialno-filosofskaya kontseptsiya) (Social status of servicemen (socio-philosophical concept)). M: VU, 1997. P. 53–56.*

Маланчій Микола Олександрович – начальник відділу кадрів
Національна академія Державної Прикордонної служби України ім. Б. Хмельницького
Адреса: 29003 м. Хмельницький, вул. Шевченка, 46
E-mail: malanchiy_nikolay@mail.ru

Malanchii Mykola Oleksandrovyich – personnel manager
National academy of State Border guard service of Ukraine by B. Khmelnytsky
Address: 46, Shevchenko Str., Khmelnytskyi, 29003
E-mail: malanchiy_nikolay@mail.ru